

Katarina Horvat-Levaj

Katarina Horvat-Levaj
Institut za povijest umjetnosti
khorvat@ipu.hr

Izvorni znanstveni rad / Original
scientific paper
Primljen / Received: 25. 6. 2024.

UDK: 726.025.3/.4:[27-523.41(497.5
Zagreb)“16/17“
72 Alberthal, H.
DOI: [https://doi.org/10.17018/
portal.2025.7](https://doi.org/10.17018/portal.2025.7)

Zagrebačka katedrala u 17. i 18. stoljeću – biskupi kao naručitelji i Hans Alberthal kao graditelj i obnovitelj

SAŽETAK: Gotička katedrala okružena renesansnom utvrdom, tijekom 17. i 18. stoljeća, dakle baroknog razdoblja, bila je s jedne strane transformirana gradnjom onih elemenata koji su ostali nedovršeni (a to su pročelni tornjevi, odnosno realizirani južni toranj), a s druge strane obnovom onih dijelova koji su stradali u elementarnim nepogodama (poput svoda iznad kora i svetišta). Sve te zahvate zagrebački su biskupi povjerili graditelju Hansu Nicolausu Alberthalu iz Trebnja u Sloveniji. No dok toranj nosi renesansna obilježja, u kuru i svetištu je u obnovi ponovljen kasnogotički mrežasti i zvjezdasti svod. Tom spektru primjenjivanih stilova valja pridodati i novooblikovani portal na glavnom pročelju katedrale, koji je izveo drugi graditelj prema romaničkom prototipu. U radu se analizira doprinos zagrebačkih biskupa kao naručitelja i Alberthala kao graditelja te se valoriziraju zahvati u širem kontekstu dugoga trajanja pojedinih stilova.

KLJUČNE RIJEČI: Zagreb, katedrala, biskupi, Hans Alberthal, toranj, svod, gotika, renesansa, barok

P očetak 17. stoljeća zagrebačka je katedrala (sl. 1) dočekala kao trobrodna troapsidalna gotička građevina s mrežastim i zvjezdastim rebrastim svodom u kuru i svetištu te s križno-rebrasto svodenim dvoranskim prostorom brodova, a dojmljivosti cjeline pridonosila je okolna renesansna utvrda s okruglim kulama (sl. 2).¹ Jedini važan oblikovni element koji je ostao nedovršen jesu tornjevi katedrale, koji su bili podignuti samo do visine pročelja (sl. 3 i 4). Stoga su i zahvati toga doba, kad se

nakon sklapanja Žitvanskog mira (1606.) donekle smirila politička situacija, bili usmjereni ponajprije na ostvarenje davne želje za podizanjem zvonika.²

17. stoljeće – svod, toranj, portal

Novo je doba, kao i mnogo puta u prošlosti katedrale, počelo jednom nezgodom, a to je udar groma u krov, 27. svibnja 1624. godine.³ Prema opisu očevidca, kanonika Andrije Otavčića,⁴ osim što je izgorio krov, srušio se i svod prezbiterija, koji je potkraj 15. stoljeća nad središnjim dijelom tzv. Timotejeve katedrale (druga polovica 13. stoljeća) dao podići biskup Osvald Thuz (biskupovao

¹ Ovaj rad temelji se na poglavlju izrađenom za konzervatorski elaborat Hrvatskog restauratorskog zavoda: *Zagreb, Kaptol, Katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije i sv. Stjepana i Ladislava*, voditeljica: dr. sc. Krasanka Majer Jurišić, Zagreb, 2023., na čijoj je izradi bio angažiran i Institut za povijest umjetnosti. Dio istraživanja obavljen je u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta Instituta: *Od lokalnog do regionalnog. Umjetnost jadranske Hrvatske od srednjeg vijeka do 19. stoljeća* (LoRegUm), voditeljica dr. sc. Darka Bilić, koji financira Europska unija – NextGenerationEU.

² DEANOVIĆ, 1988, 73.

³ KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1856, 7; TKALČIĆ, 1880, 21; DEANOVIĆ, 1988, 77.

⁴ DOBRONIĆ, 1991, 36.

1. Zagrebačka katedrala, stanje prije potresa 2020. (fototeka IPU-a, snimka: P. Mofardin, 2010.)
Zagreb cathedral, condition before the 2020 earthquake (IPU Photo Archive, P. Mofardin, 2010)

od 1466. do 1499.).⁵ Riječ je bila o zvjezdastom svodu na službama nad glavnom poligonalnom apsidom, na koji se nadovezivao mrežasti svod iznad kora (sl. 2).⁶ Istodobno, cijeli je svetišni dio bio zatvoren prema brodovima zidanom korskom pregradom (emporom).⁷ Kao glavni

razlog izvedbe novoga kasnogotičkog svoda, u literaturi se navodi potreba visinskog usklađivanja kora i svetišta s netom dovršenim dvoranskim prostorom brodova.⁸ Sastavni dio Thuzova uređenja svetišta katedrale činio je i glavni oltar u stilu kićene gotike,⁹ također uništen u požaru 1624. godine.

Zahvaljujući djelotvornosti biskupa Petra Domitrovića (biskupovao od 1611. do 1628.), za manje od dva mjeseca

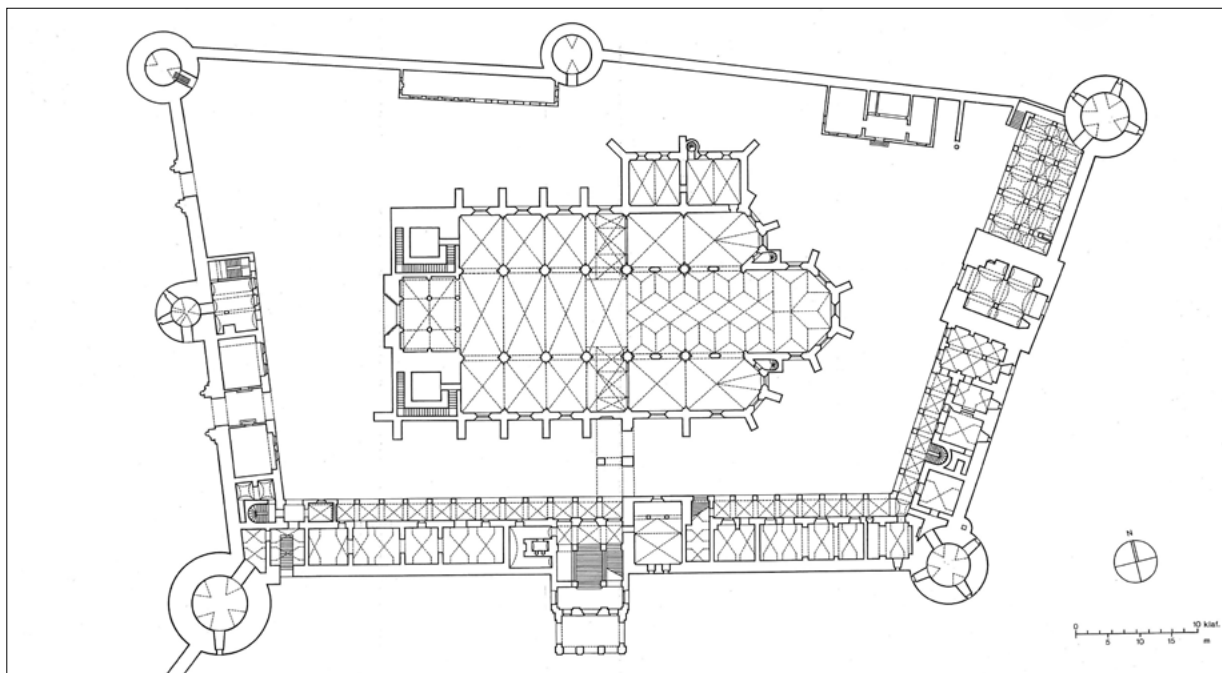
5 Na temelju pisanih izvora o graditeljskim zahvatima, kao i grbova na kapitelima polustupova u svetištu, Ivan Krstitelj Tkalčić zaključio je da je biskup Osvald Thuz počeo povisivati svetište. TKALČIĆ, 1880, 17. Prema Ani Deanović, biskup Thuz postavio je novi zvjezdasti svod u svetištu. DEANOVIĆ, 1988, 66.

6 Svod iz 15. stoljeća nije očuvan, a o njegovu se izgledu donose zaključci na temelju činjenice da je u obnovama u 17. stoljeću, prema biskupovoj odredbi, trebao biti ponovljen izvorni oblik.

7 DEANOVIĆ, 1988, 66.

8 TKALČIĆ, 1880, 17. O drugim mogućim razlozima toga zahvata vidjeti: DEANOVIĆ, 1988, 66. O izgradnji dvorskog prostora brodova u 15. stoljeću vidjeti: Z. HORVAT, 1980, 67–98.

9 Više o oltaru u: DEANOVIĆ, 1988, 66.

2. Zagrebačka katedrala i tvrđava s nadbiskupskim dvorom, tlocrt na razini prizemlja, stanje prije Bolléovih zahvata (planoteka IPU-a, crtež: I. Tenšek)

Zagreb cathedral and fortress with the archbishop's palace, ground-floor plan, condition before Bollé's interventions (IPU Architectural Plans, Drawings and Records Collections; drawing: I. Tenšek)

poslije požara sklopljen je ugovor s arhitektom Benediktom Kogolnikom iz Kamnika, tako da je katedrala natkrivena u roku od godine dana.¹⁰ U sklopu zahvata na biskupskom dvoru uz južni bedem renesansne tvrđave Domitrović je dao obnoviti i kapelu sv. Stjepana.¹¹ Obnovu katedrale nastavio je biskup Franjo Ergelski (biskupovao od 1628. do 1637.), posvetivši se najprije najzahtjevnijem zadatku – obnovi kasnogotičkog svoda u svetištu. Na sastanku Biskupije i Stolnog kaptola, održanom 29. siječnja 1629., odlučeno je da se svod obnovi u postojećem obliku – *iuxta veterem formam* te da se za njegovu izvedbu pozove graditelj iz Beča.¹² Je li navedeni graditelj zaista i bio angažiran, nema potvrde, ali prema isplatama od 1628. do 1630. godine, svod je obnavljao „majstor Alberthal“.¹³ Istodobno je biskup naručio kod poznatoga

gradačkog majstora Hansa Ludwiga Ackermanna i novi glavni oltar,¹⁴ povjerivši njegovu postavu također spomenutom Alberthalu.¹⁵ Taj oltar, monumentalnih dimenzija i izražaja, proizišao tipološki iz gotičkih krilnih oltara, bio je dovršen i posvećen 1632. godine.¹⁶

Nakon uređenja interijera, biskup Franjo Ergelski pristupa organizaciji onoga što će dati novi pečat katedrali, a to je gradnja zvonikâ, utemeljenih još početkom 13. stoljeća.¹⁷ Iako je biskup Osvald Thuz ostavio legat za dovršenje dvaju tornjeva,¹⁸ oni se početkom 17. stoljeća

10 Kogolnik je poginuo 13. listopada 1624.; pao je s katedrale. LUKINOVIC, 1985, 120, 129.

11 DEANOVIĆ, 1988, 7–90. Prema rezultatima restauratorskih istraživanja 1955., nakon što su u 16. stoljeću zbog gradnje utvrde bili zazidani gotički otvori kapele (čime je njezin prostor stavljen izvan funkcije), probijeni su početkom 17. stoljeća veliki prozori na južnom zidu (kroz obrambeni zid utvrde). Razvedeni oblik današnjih prozora u obliku kartuše upućuje, međutim, na 18. stoljeće.

12 TKALČIĆ, 1880, 23. Podatak naveden i u: R. HORVAT, 1941, 8 i A. HORVAT, 1975, 118.

13 U isplatama se spominju i imena suradnika – Laurentio i Iulio Porta. LUKINOVIC, 1985, 145–146. Alberthalov udio u obnovi svoda spominje još Ivan Kukuljević Sakcinski – KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1856, 8, ali podatak da je s njim sklopljen ugovor za svod 20. siječnja 1620. mogao bi biti greška, budući da je svod oštećen tek četiri godine poslije. Tkalcic pak (kao i Kukuljević) navodi da je svod završio 1632.

majstor Ivan Alberthal – „Ovo dielo (...) svršio je ne bečki arhitekt nego krajnski graditelj i vajar Ivan Alberthal“, TKALČIĆ, 1880, 23. U kasnijoj literaturi, međutim, Alberthalov udio u toj fazi obnove katedrale uglavnom nije bio akceptiran, tako da se Hans Alberthal spominje samo u kontekstu gradnje zvonika i poslije obnove svoda 1647. godine. CVITANOVIC, 1984, 64; DOBRONIĆ, 1991, 37–40. Lukinovića citira jedino Walter Büchi, uz ogradu da ne mora biti riječ o Hansu, jer se u računima od 1628. do 1630. ne navodi Alberthalovo krsno ime. BÜCHI, 2022, 27, 32.

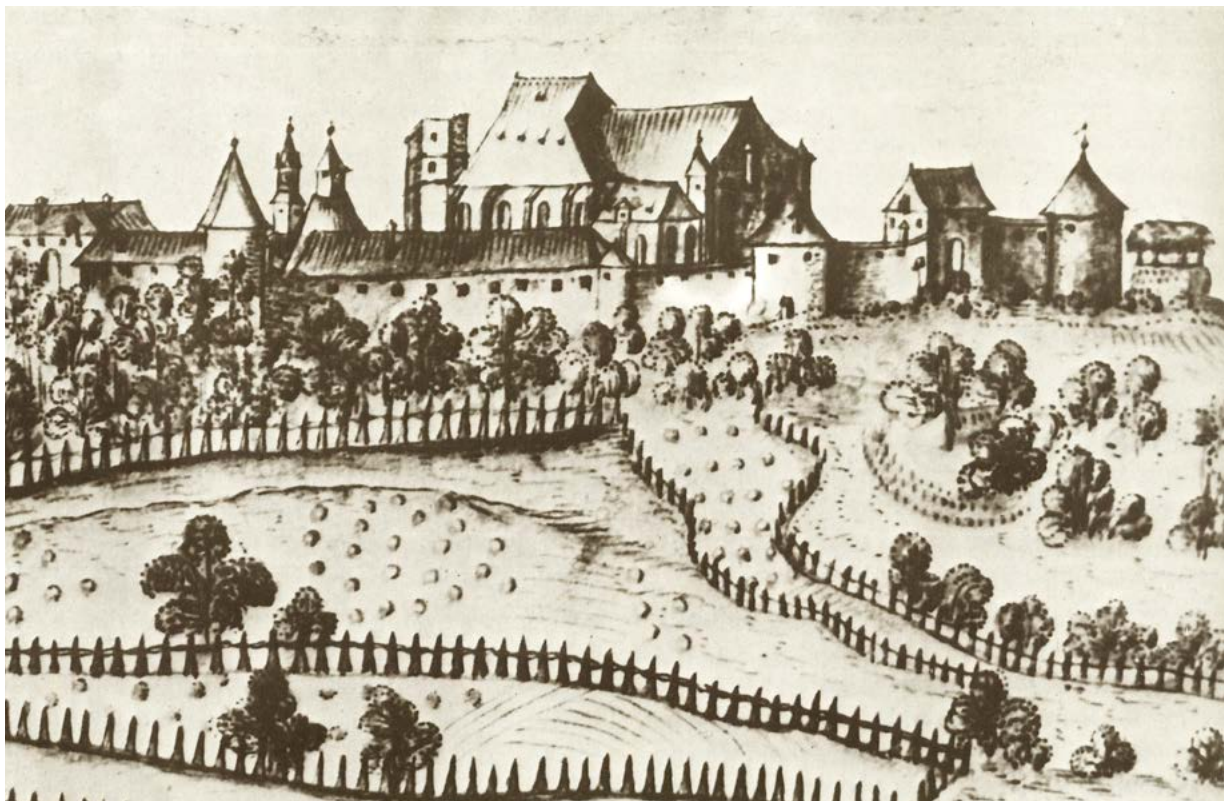
14 Više o glavnom oltaru u: BARIČEVIĆ, 1967/8, 99.

15 Ivan Kukuljević Sakcinski navodi da je Alberthal oltar „dogotovio“, a Blaž Resman, bez citiranja izvora, da ga je postavio. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1856, 8; RESMAN, 2013, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi126696/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (pristupljeno 5. 1. 2025.).

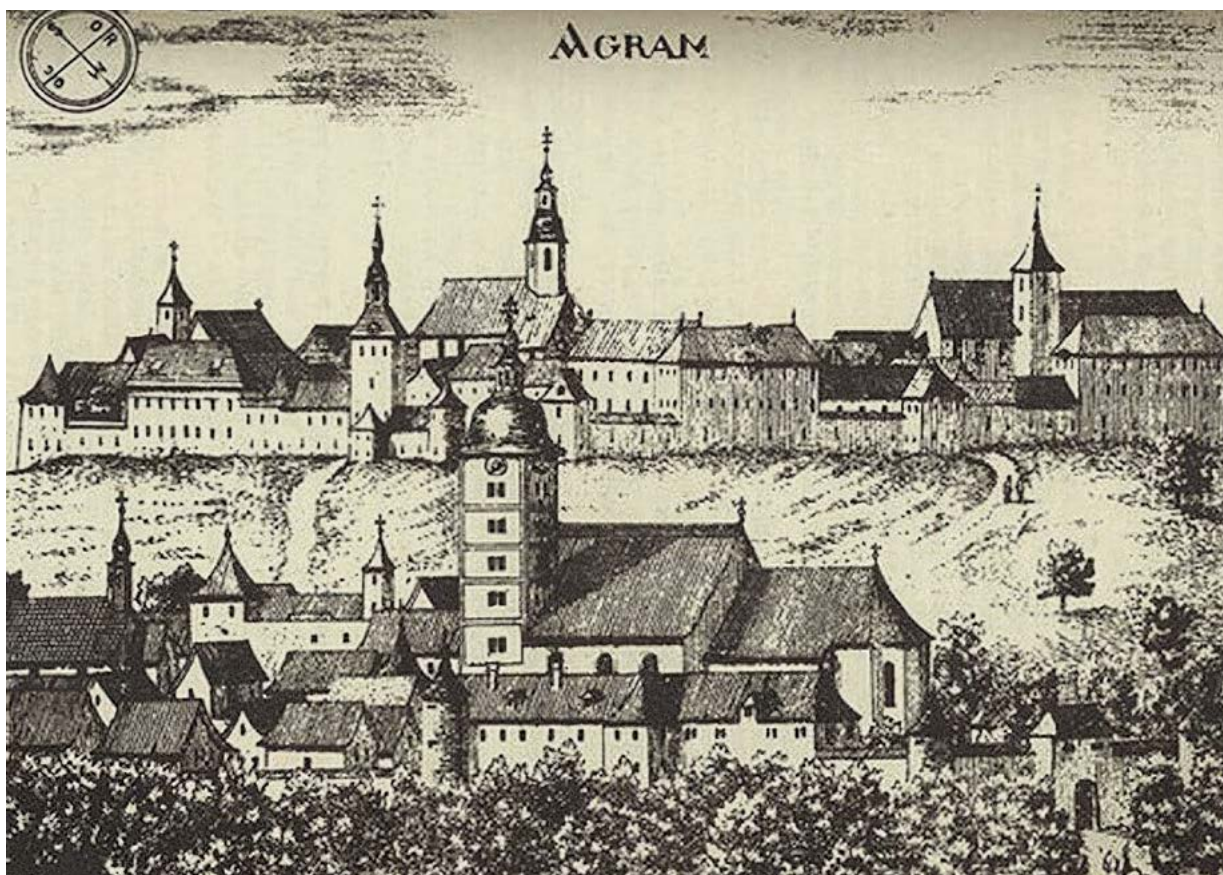
16 TKALČIĆ, 1880, 26. Oltar je uklonjen tridesetih godina 19. stoljeća u vrijeme biskupa Aleksandra Alagovića. R. HORVAT, 1941, 13.

17 DEANOVIĆ, 1988, 21.

18 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1856, 12; TKALČIĆ, 1880, 14; DEANOVIĆ, 1988, 61.

3. Zagrebačka katedrala s tornjem u gradnji, detalj grafike iz zbirke Montecuccoli (Ratni arhiv u Beču)
Zagreb cathedral with a tower under construction, detail from the Montecuccoli collection (War Archive in Vienna)

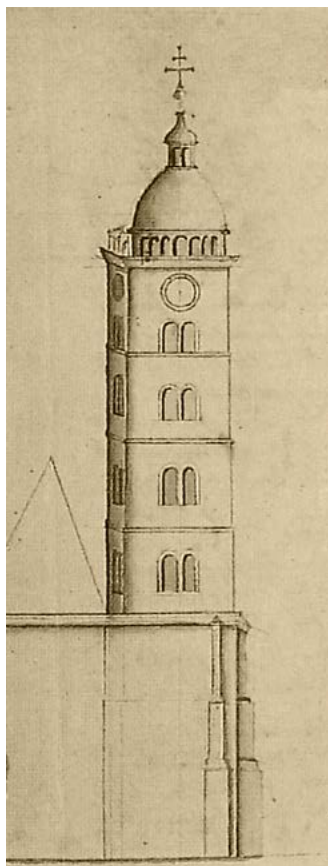

4. Johann Weichard Valvasor, *Agram*, 1689. (Grafička zbirka NSK)
Johann Weichard Valvasor, *Agram*, 1689 (NSK Print Collection)

nisu izdizali izvan obrisa gotičkoga pročelja.¹⁹ Za razliku, međutim, od obnoviteljskih zahvata u svetištu, inspiriranih gotikom, tu su se isti naručitelj i izvođač priklonili renesansnom stilu, usklađenom s okolnom utvrdom, u čiju je izgradnju tijekom 16. stoljeća bio utrošen velik dio novca namijenjenog tornjevima.²⁰

Planiranje gradnje dvaju tornjeva počinje 1632. godine sklapanjem ugovora sa Stolnim kaptolom o rasporedu tereta i poslova, prema kojem se Kaptol trebao brinuti o građi, dok se sam biskup obvezao osigurati novac za plaću graditelja, klesara i zidara, kao i sprave za gradnju.²¹ Potom je biskup Ergelski počeo dogovore s graditeljem, a iz ugovora napisanog na latinskom jeziku i potpisanog u Zagrebu 15. siječnja 1633. doznajemo da je to bio „majstor, klesar i zidar Johann (Hans) Alberthal, građanin Trebnja u Kranjskoj“ – *Joannes Alberthal, Magister Lapidaria ac Murarius, et Civis de Trebijn Carniolae*,²² dakle, prema svemu sudeći, isti „majstor Alberthal“ koji je već bio angažiran na obnovi svoda u svetištu. Alberthal se obvezuje podići jedan toranj na „prije postavljenom temelju (...) dovedenom do visine crkve“, a „budući da taj temelj ima četiri ugla (...), i toranj će biti četverouglast, izvana sav od kvadratnoga, klesanog i izgladenog kamena, a iznutra pak također od kamena, ali grubljega, poput vanjskog zida kula zagrebačke tvrđe“. Alberthal dalje definira visinu tornja te podjelu na katove, kao i rastvaranje prozorima „vješto izrađenim također od uglađenog i klesanog kamena, izbočenog kao ukras“, a za razlikovanje katova navodi da će izvesti „isto tako izbočene prstene od vješto isklesanog kamena“. Na uglovima tornja izradit će „odgovarajući ures svuda neprekinut, od kamena jednako izgladenog, ukrašenog i izbočenog u ispravnom smjeru“. U unutrašnjosti napraviti će kamene stube „poput stuba koje su već prije bile postavljene“. Toranj pak tako „vješto izveden“ zatvorit će „lijepim i prikladnim svodom“. Opisu je bio priložen nacrt (sl. 5), sačuvan u rukopisu zagrebačkoga kanonika Antuna Zdenčaja o povijesti Zagrebačke biskupije.²³ U ugovoru je također bilo navedeno da će se nakon dovršenja prvog tornja, „ako budu povoljne okolnosti“, pristupiti gradnji drugog tornja.

Gradnja je uz prekid trajala gotovo deset godina, tako da je tek 1643. godine Hans Alberthal s novim biskupom

5. Hans Alberthal, nacrt južnog tornja zagrebačke katedrale, 1633., rukopis kanonika Antuna Zdenčaja o povijesti zagrebačke katedrale (Biskupska knjižnica u Đakovu)
Hans Alberthal, design of the southern tower of the Zagreb cathedral, 1633, manuscript of Canon Antun Zdenčaj on the history of the Zagreb cathedral (Episcopal Library in Đakovo)

Martinom Bogdanom (biskupovao od 1643. do 1647.) sklopio ugovor za podizanje kape – kupole tornja, ovaj put napisan na kajkavskom narječju hrvatskoga jezika.²⁴ Prema ugovoru potpisanome 4. rujna, graditelj je trebao podići i završni vijenac zvonika – žlijeb s četiri piramide na uglovima. U ugovoru je precizno opisan i izgled tambura: „Okrugel zid vse iz rezanog kamena zvana i znutra načiniti tako da znutra zid bude gladak, a zvana slepa vrata, a jedna prava, z lepim stupići i kapiteli, kako nam je na papiru i na drvu zrezano pokazal.“ Prema tome, Alberthal je osim nacрта priložio i drveni model kape. Sama kapa, „bolta iliti kupola“, bila je sagrađena od opeke. U ugovoru se dalje navodi lanterna sa šest kamenih stupića koji su nosili „malu kupolu“, kao i križ s jabukom te pokrov kupole od „pleha“. Pokrov bakrenim pločama izveden je 1644. godine.²⁵

19 Preoblikovanje pročelja početkom 15. stoljeća u vrijeme biskupa Eberharda povezuje se s oblikovanjem dvoranskog prostora brodova. DEANOVIĆ, 1988, 57. Usporediti također: Z. HORVAT, 1980, 77–80.

20 DEANOVIĆ, 1988, 61.

21 Ugovor je sklopljen 1. rujna 1632. godine. TKALČIĆ, 1980, 24; DOBRONIĆ, 1991, 36.

22 Iz ugovora prevedenog i objavljenog u: DOBRONIĆ, 1991, 37. Ugovor iz 1633., ali i oni kasniji iz 1643., 1645. i 1647. godine spomenuti su u: KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1856, 8–9; TKALČIĆ, 1880, 24–32 i R. HORVAT, 1941, 9–10.

23 Rukopis i nacrt nalaze se u Biskupijskoj knjižnici u Đakovu (VIII, 57, br. 528). Nacrt je objavljen u: DOBRONIĆ, 1991, 38.

24 Prijepis dokumenta objavljen je u: DOBRONIĆ, 1991, 39.

25 To doznajemo iz ugovora sklopljenog s majstorom Pavlom Dripenbacherom. Godine 1650. kupola zvonika prekrivena je kositrenim pločama, a 1683. kositrene su ploče zamijenjene olovima. Biskup Franjo Thauzy dao je na kupolu postaviti bakrenu jabuku i željezni

6. Enrico Nordio, pročelje zagrebačke katedrale s tornjem podignutim između 1633. i 1643. godine, akvarel, 1877. (MGZ)
 Enrico Nordio, façade of the Zagreb cathedral with the tower built between 1633 and 1643, watercolour, 1877 (MGZ)

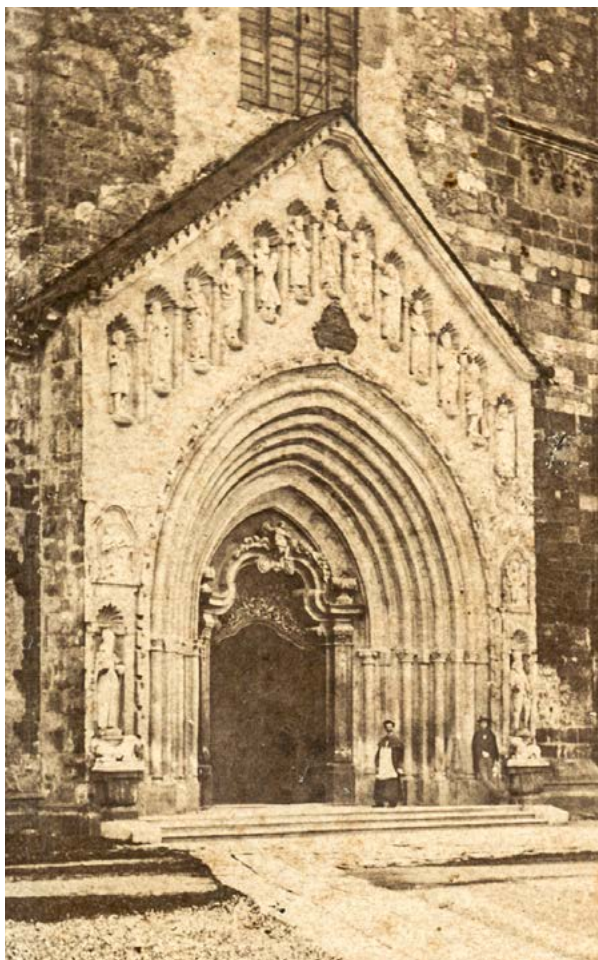
Na temelju grafičkih priloga i starih fotografija, osobito akvarela Enrica Nordija,²⁶ suradnika Friedricha

von Schmidta, koji je prikazao pročelje katedrale 1877. godine (**sl. 6**), dakle neposredno prije negoli će uslijediti oštećenja u potresu 1880., a potom i regotizacija, znamo da je toranj prema navedenom nacrtu i ugovorima, uz

križ, a biskup Maksimilijan Vrhovac prekrpio je kupolu tornja ponovno bakrom. TKALČIĆ, 1880, 33–34; R. HORVAT, 1941, 10, 12.

26 Akvarel je pohranjen u Muzeju grada Zagreba. Mnogo je puta

objavljivao, između ostalog i u: DEANOVIĆ, 1988, 215.

7. Portal zagrebačke katedrale podignut između 1640. i 1643. godine (MGZ)
Portal of the Zagreb cathedral built between 1640 and 1643 (MGZ)

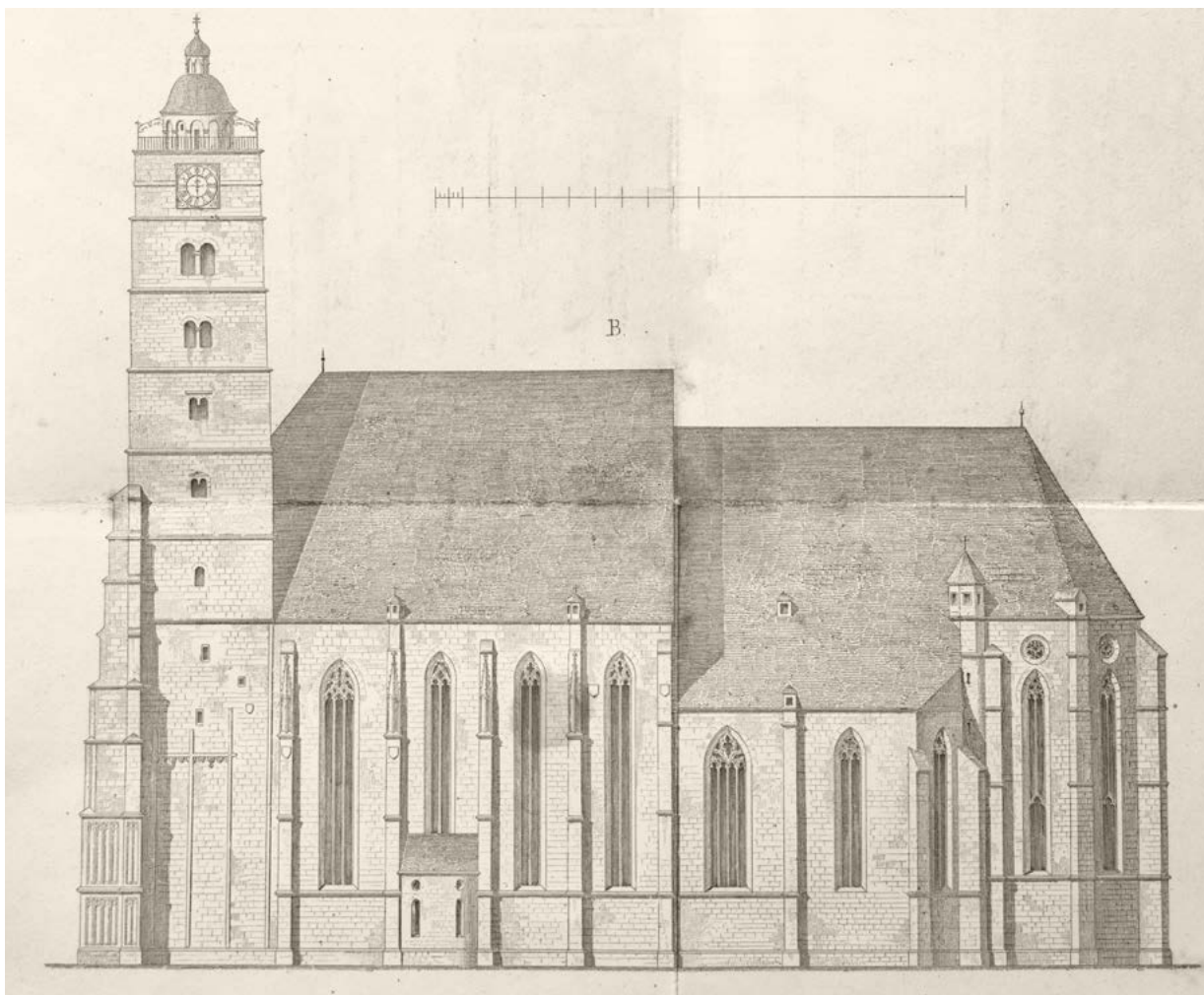
neke razlike, i realiziran. Riječ je bila o impozantnom masivnom zdanju, iznad gotičke baze u visini pročelja katedrale raščlanjenom kordonskim vijencima. U usporedbi sa sačuvanim nacrtom, zamjetna je veća visina – pet umjesto četiri etaže s prozorima, te bogatije rastvaranje. Naime, za razliku od ujednačenih bifora (na četiri etaže) prikazanih na nacrtu, rastvaranje pet etaža izvedeno je tako da otvori idući u visinu rastu i formatom i bogatstvom obrade okvira. Na prvom katu nalazila se polukružna monofora, slijedi mala bifora bez središnjega stupa zaključena trokutnim zabatom pa uska polukružna bifora, zatim veća šiljastolučna bifora i na kraju najšira polukružna bifora, iznad koje se na zadnjoj etaži nalazio sat. Unatoč primjeni različitih lukova, monofore i bifore oblikovno su objedinjene izvedbom jednostavnih pravokutnih kapitela na doprozornicima i središnjim stupićima. Određene razlike postoje i u odnosu na opis iz ugovora gdje se spominje naglašavanje uglova tornja (lezene), što je izostavljeno ne samo u izvedbi nego i

8. Zagrebačka katedrala unutar renesansne tvrđave, pogled na klasicistički portal uz Bakačevu kulu, nakon potresa 1880. (MGZ, inv. br. fot-15857/11, snimka: H. Fickert, 9. studenoga 1880.)
Zagreb cathedral inside the Renaissance fortress, view of the classicist portal next to the Bakač Tower, after the earthquake of 1880 (MGZ, inv. no. fot-15857/11, H. Fickert, 9 November 1880)

na spomenutom nacrtu. Tambur kupole bio je ukrašen, kako je navedeno u ugovoru, slijepim polukružnim arkadama, a izvedena je i kupola iznad koje se dizala lanterna sa stupićima i malom lukovičastom kupolom. Ugaoni kontrafor L-tlocrta, raščlanjen u visini gotičkog pročelja katedrale blisko primaknutim tankim lezenama s gotičkim slijepim lukovima, podignut je do druge etaže novog tornja, promijenivši, kao i toranj u odnosu na pročelje iz kojega se izdiže, raščlambu, koja sada postaje jednostavnija, svedena na razdjelne vijence. Takav masivni izgled zagrebačkoga katedralnog tornja bio je primjeren ne samo vremenu nastanka, kad zvonici još imaju nerijetko i fortifikacijsku funkciju, nego i karakteru kompleksa. S jedne strane, postupnim sužavanjem tornja prema vrhu, graditelj ga je prilagodio konturi gotičke katedrale, a s druge strane, efektom kupolom s lanternom uskladio ga je s okolnim renesansnim kulama.

Podizanje južnog tornja očito je bilo poticajno i za obnovu pročelja katedrale. Tako još tijekom njegove

9. Joseph Lippert, zagrebačka katedrala, južno pročelje, stanje 1858. godine (izvor: WEISS, 1860)
Joseph Lippert, Zagreb cathedral, southern façade, 1858 (from: WEISS, 1860)

gradnje biskup Benedikt Vinković (biskupovao od 1637. do 1642.) odlučuje obnoviti stari gotički portal pa 1640. godine naručuje novi glavni portal kod majstora Kozme Müllera iz Krškog.²⁷ Isplate i zapis u Vinkovićevu rukopisu svjedoče da je portal bio dovršen, kao i zvonik, 1643. godine,²⁸ ali te dvije intervencije nisu međusobno bile oblikovno usklađene. Umjesto primjene gotike i renesanse na obnavljanom interijeru i eksterijeru katedrale ili pak suvremenih renesansnih ili ranobaroknih uzora, kakav je primjerice bio pročelni portal crkve sv. Katarine, Vinković se okrenuo još starijem modelu – romaničkom portalu cistercijske crkve u Jáku, gdje je prije bio opat.²⁹ Kao kod prototipa u Jáku, koji za razliku od svoje zagrebačke replike postoji i danas, oblikovan je zabatno zaključeni rizalit u koji je ugrađen stepenasto uvučeni kameni okvir

sa stupićima i blago šiljastim lukovima (sl. 7). Portal se isticao bogatom plastikom: sa svake strane svijetlog otvora, iznad figura lavova, u nišama su se nalazili kipovi svetih kraljeva – Stjepana i Ladislava, iznad kojih su bili reljefni prikazi Navještenja. U nišama u zabatu bila su postavljena dvanaestorica apostola te Krist u sredini. Svi konstruktivni i dekorativni elementi zagrebačkog portala u osnovi oponašaju svoj uzor, no ipak je u osvit baroka izostavljena bogata geometrijska, florealna i figurativna plastika okvira romaničkog portala u Jáku. Analiza, koju je proveo Antun Ivandija, upućuje na to da su u neoromanički portal ostali uključeni neki elementi staroga gotičkog portala.³⁰ Razlike između samih kipova također pokazuju da je Müller vjerojatno izveo samo skulpture nekih apostola, dok su ostali kipovi i reljefi bili djelo kvalitetnijega

27 Više o portalu u: A. HORVAT, 1975, 122; DEANOVIĆ, 1988, 74–75; DOBRONIĆ, 1991, 40–41.

28 DOBRONIĆ, 1991, 40.

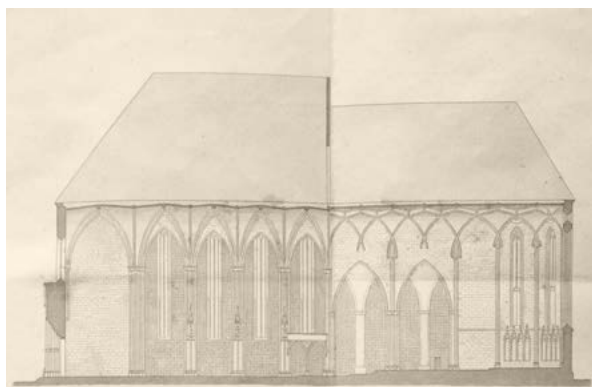
29 A. HORVAT, 1975, 122. Usporediti također: WEISS, 1860, 27.

30 Starijem portalu pripadali su četvrti i peti luk u zabatu, čije je oblike majstor potom ponovio. Portal se nije nalazio točno u sredini pročelja, već malo izvan osi sjeverno, slijedeći tako poziciju prijašnjega portala. IVANDIJA, 1944, 657.

kipara.³¹ Portal je dovršio kanonik Ludovik Vukoslavić 1673. godine, postavivši ujedno spomen-ploču i grb.³² Ono što je očigledno dodatak još kasnijega vremena jest kasnobarokni mramorni okvir umetnut unutar svijetlog otvora, o čemu će poslije biti riječi. Cjelokupna kompozicija uklonjena je u obnovi katedrale nakon potresa 1880. godine, ali Bollé je dao napraviti nacrt portala, kako bi se mogao ponovno sastaviti na drugom mjestu.

Iznad tako oblikovanog portala bila je zadržana velika gotička kvadrifora bogato oblikovanoga mrežišta (sl. 6), dok zabatni dio pročelja nije ni u toj fazi gradnje mogao biti sagrađen, kao što nije bio sagrađen ni drugi, sjeverni toranj. Razlog što pročelje ostaje nedovršeno, s visokim skošenim krovom rastvorenim mansardnim prozorima, zasigurno je djelomično u novoj katastrofi koja je zadesila katedralu: velikom požaru što se potkraj ožujka 1645. godine s Gradeca (gdje oštećuje i crkvu sv. Katarine) proširio na Kaptol.³³ Osim što je izgorio krov, mjestimično je popucao svod te su se rastalila zvona. U izvješću upućenom Apostolskoj stolici zapisano je da je požar bio izuzetno razoran zbog toga što krovšte katedrale nije bilo prekriveno crijepom nego daskama.³⁴

Tadašnji biskup Martin Bogdan angažirao je ponovno provjerenoga majstora Hansa Alberthala iz Trebnja. Prema ugovoru sklopljenom 12. travnja 1645., Alberthal je trebao popraviti i obijeliti oštećene stupove, zidove i svod te izvesti kameni vijenac oko cijele katedrale.³⁵ Obnova krova pak povjerena je tesaru Mihajlu Justineku iz Ptuja, s kojim je u lipnju 1646. sklopljen ugovor.³⁶ No tijekom radova na obnovi krovšta srušio se najprije jedan stup, a potom i svod nad korom između svetišta (apside) i glavnog broda, uništivši oltarnu pregradu, orgulje, biskupsku katedru, kanoničke klupe i pet oltara. Stoga je biskup Bogdan sklopio s Alberthalom 23. siječnja 1647. novi ugovor, prema kojemu se majstor obvezao ponovno izgraditi oltarnu pregradu, stup i svod te vijenac ispod starog i novog svoda.³⁷ Prema želji biskupa Bogdana, svod se obnovio „prema prvobitnom obliku“, dakle kao kasnogotički mrežasti svod iz kasnog 15. stoljeća,³⁸ a gotička

10. Joseph Lippert, zagrebačka katedrala, uzdužni presjek s pogledom prema sjeveru, stanje 1858. godine (izvor: WEISS, 1860) Joseph Lippert, Zagreb cathedral, longitudinal section facing north, 1858 (from: WEISS, 1860)

obilježja zadržala je i oltarna pregrada (empora).⁴⁰ Radovi na svodu dovršeni su 1650. godine, u vrijeme biskupa Petra Petretića (biskupovao od 1647. do 1667.), koji je krovšte katedrale dao prekriti crijepom (1665.).⁴¹

Alberthalova obnova prezbitarija, kao ni toranj, nisu preživjeli posljedice potresa 1880. godine: svod je kompletno srušen, a oltarna je pregrada, čiji je središnji dio već prije bio uklonjen,⁴² u potresu teško oštećena. Izgled tih kasnogotičkih, Alberthalovim radom reinterpetiranih dijelova u interijeru katedrale ostao je, međutim, zabilježen na starim prikazima i fotografijama (sl. 12). U tom pogledu, za izgled svoda osobito su dragocjeni tlocrt i uzdužni presjek katedrale s pogledom prema sjeveru Josepha Lipperta iz 1858. godine (sl. 9 i 10), objavljeni u knjizi Karla Weissa *Der Dom zu Agram* (1860.),⁴³ te uzdužni presjek s pogledom prema jugu (sl. 11) i poprečni presjek kroz svetište s pogledom prema istoku, pohranjeni u Riznici katedrale, koje je uoči planirane historicističke obnove izradio Friedrich von Schmidt (1878.).⁴⁴

Iz navedenih presjeka vidljivo je da je Alberthal izveo svod kora na nešto nižoj razini, smanjivši tako visinu prezbitarija, odnosno kora i svetišta u odnosu na glavni brod. Pri tome je očito imao poteškoća statičke naravi

31 To su reljefi Navještenja, kipovi kraljeva, Krista te apostola Jakova starijeg i mlađeg, Bartolomeja, Ivana Pavla i Jude Tadeja. IVANDIJA, 1944, 641–646; DEANOVIĆ, 1988, 75.

32 IVANDIJA, 1941, 647; DOBRONIĆ, 1991, 40.

33 Posljedice požara opisao je kanonik Juraj Ratkaj. DOBRONIĆ, 1991, 42.

34 DOBRONIĆ, 1991, 42–43.

35 TKALČIĆ, 1880, 28; R. HORVAT, 1941, 10.

36 TKALČIĆ, 1880, 29; R. HORVAT, 1941, 10–11.

37 TKALČIĆ, 1880, 31; R. HORVAT, 1941, 10–11. Prijepis dokumenta objavljen je u: DOBRONIĆ, 1991, 43–44.

38 DEANOVIĆ, 1988, 75.

39 Iz izvora je vidljivo da se srušio jedan od stupova koji je nosio svod, dakle bila je riječ ponajprije o svodu iznad kora, no nije sasvim jasno je li bio srušen i svod iznad svetišta, odnosno u glavnoj apsidi,

koji je Alberthal obnavljao od 1628. do 1630. godine. Formulacija iz ugovora da Alberthal treba izvesti vijenac iznad starog i novog svoda, upućuje na zaključak da je dio svoda u tom oštećenju ostao očuvan.

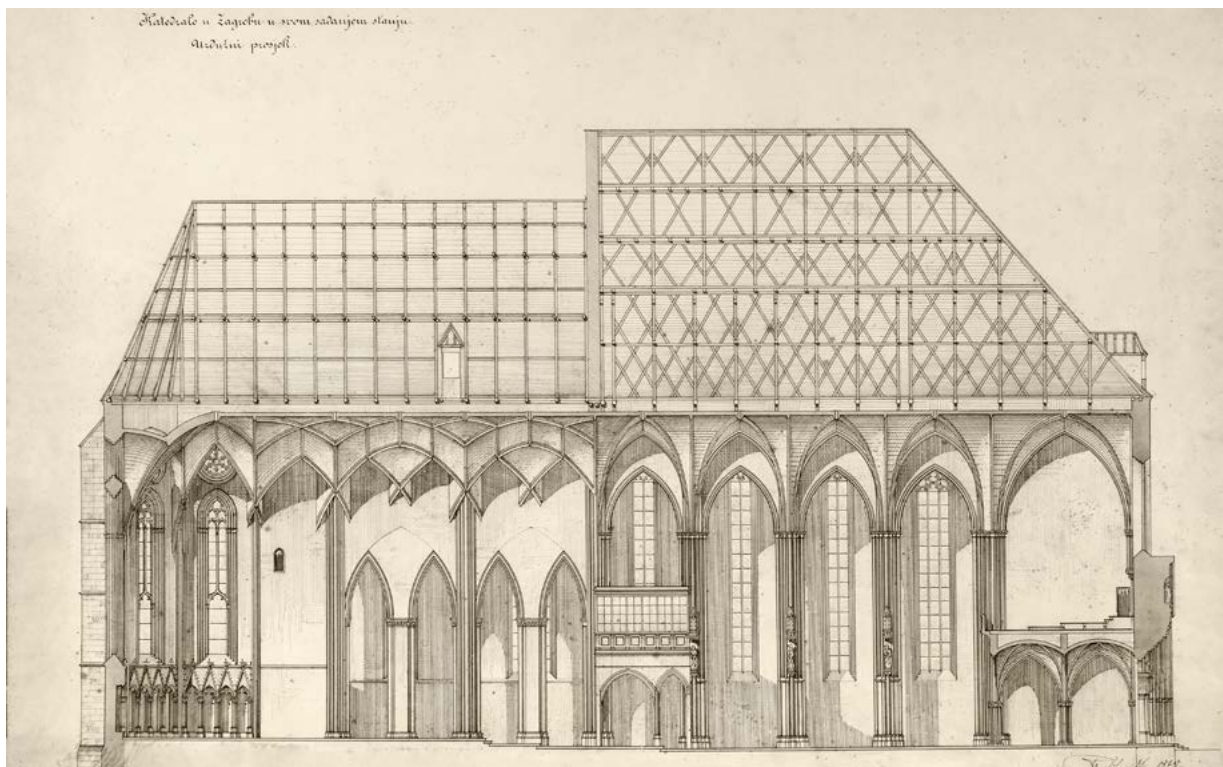
40 Pregradu je činio hodnik koji je prema brodovima bio otvoren šiljastolučnim arkadama (na osam stupova), a prema svetištu i bočnim kapelama zatvoren zidom s četiri uža prolaza. Više o pregradi u: MARUŠIĆ, 2025.

41 TKALČIĆ, 1880, 33; R. HORVAT, 1941, 11–12.

42 Dio pregrada između kora i glavnog broda uklonjen je 1800. godine. Z. HORVAT, 1980, 98.

43 Arhitektonsko snimanje katedrale obavila je k.k. Central-Comission. WEIS, 1860, 4. Nacrti su više puta ponovno objavljeni, između ostalog i u: DEANOVIĆ, 1988, 13.

44 Nacrti (crteži tušem na papiru) pohranjeni su u Riznici katedrale. Više puta su objavljeni, između ostalog i u: CVITANOVIĆ, 1984, 70.

11. Friedrich von Schmidt, zagrebačka katedrala, uzdužni presjek s pogledom prema jugu, stanje 1878. godine (RZK N 13)
Friedrich von Schmidt, Zagreb cathedral, longitudinal section facing south, 1878 (RZK N 13)

jer je unutar gotičkih arkada u koru (po dvije sa svake strane) umetnuo stupove koji su smanjili raspon arkada, dok su u potkrovlju bili izvedeni rasteretni lukovi.⁴⁵ Novi pravokutni nosači skošenih bridova i profiliranih kapitela bili su jednostavnije oblikovani od zatečenih gotičkih snopastih stupova. Lukovi koji s njih polaze, oslanjajući se na gotičke stupove, bili su šiljasti, jednako kao i gotičke arkade u koje su upisani. Rebra zvjezdastog svoda iznad svetišta i mrežastog svoda iznad kora samo su se djelomično upirala u službe postavljene u kutovima polygonalne apside te uz gotičke snopaste stupove kora (svako drugo rebro), a djelomično su izlazila izravno iz zida (na mjestima iznad tjemena gotičkih lukova). Navedena su uporišta svoda istaknuta osebujnim dekorativnim motivom ukrštenih rebara, koji krase zid i obuhvaćaju službe.

Osim nacrtu, dragocjene podatke o Alberthalovoj intervenciji donose i opisi iz pera Karla Weisa i Ivana Krstitelja Tkalčića.⁴⁶ Izravnim čitanjem nacrtu, međutim, neke njihove zaključke (koji su nekritički ušli u dosadašnju literaturu) trebalo bi korigirati. Obojica autora, naime, navode da je Alberthal znatno snizio svod, zbog čega smatraju da je i sljeme krova svetišnjog dijela tada izvedeno na nižoj razini.⁴⁷ Međutim, Lippertov i Schmidov

presjek pokazuju da je novi svod u koru tek neznatno niži od svoda u brodovima (**sl. 10 i 11**), čime su dijelom zaklonjene rozete iznad prozora u svetištu, ali nikako tako mala razlika u visini nije trebala uzrokovati sniženje krovništva. Razlika u visini krovništva postoji zbog razlike u bazilikalnom presjeku kora i dvoranskom presjeku brodova, što ne datira iz 17., nego iz 15. stoljeća kad je oblikovana *Hallenkirche*. U usporedbi s prikazom katedrale iz tridesetih godina 17. stoljeća (**sl. 3**), pohranjenim u Ratnom arhivu u Beču,⁴⁸ jedina promjena u krovu koja je nastala sredinom 17. stoljeća jest obuhvaćanje cijeloga svetišnjog dijela, uključivo i sakristiju, zajedničkim krovom, umjesto prijašnjih zasebnih krovova iznad svake od prostornih cjelina. Jednako je upitna i Tkalčićeva ocjena da se Alberthal nije držao zakona graditeljstva jer rebra svoda nisu na „stupovnih glavicah“, nego su utisnuta izravno u zid.⁴⁹ Ni kasnogotički svod, naime, nije mogao biti u cijelosti nošen postojećim službama, jer je dio rebara imao uporište iznad lukova arkada u koru (gdje su se mogle nalaziti jedino konzole). Kao što kasnogotički svodovi pokazuju veliku raznolikost u oblikovanju i rasporedu rebara, tako i njihovo oslanjanje u zidove nadilazi klasična rješenja gotike s uporištem u službama ili konzolama.

⁴⁵ Rasteretni lukovi spomenuti su u: DEANOVIĆ, 1988, 75.

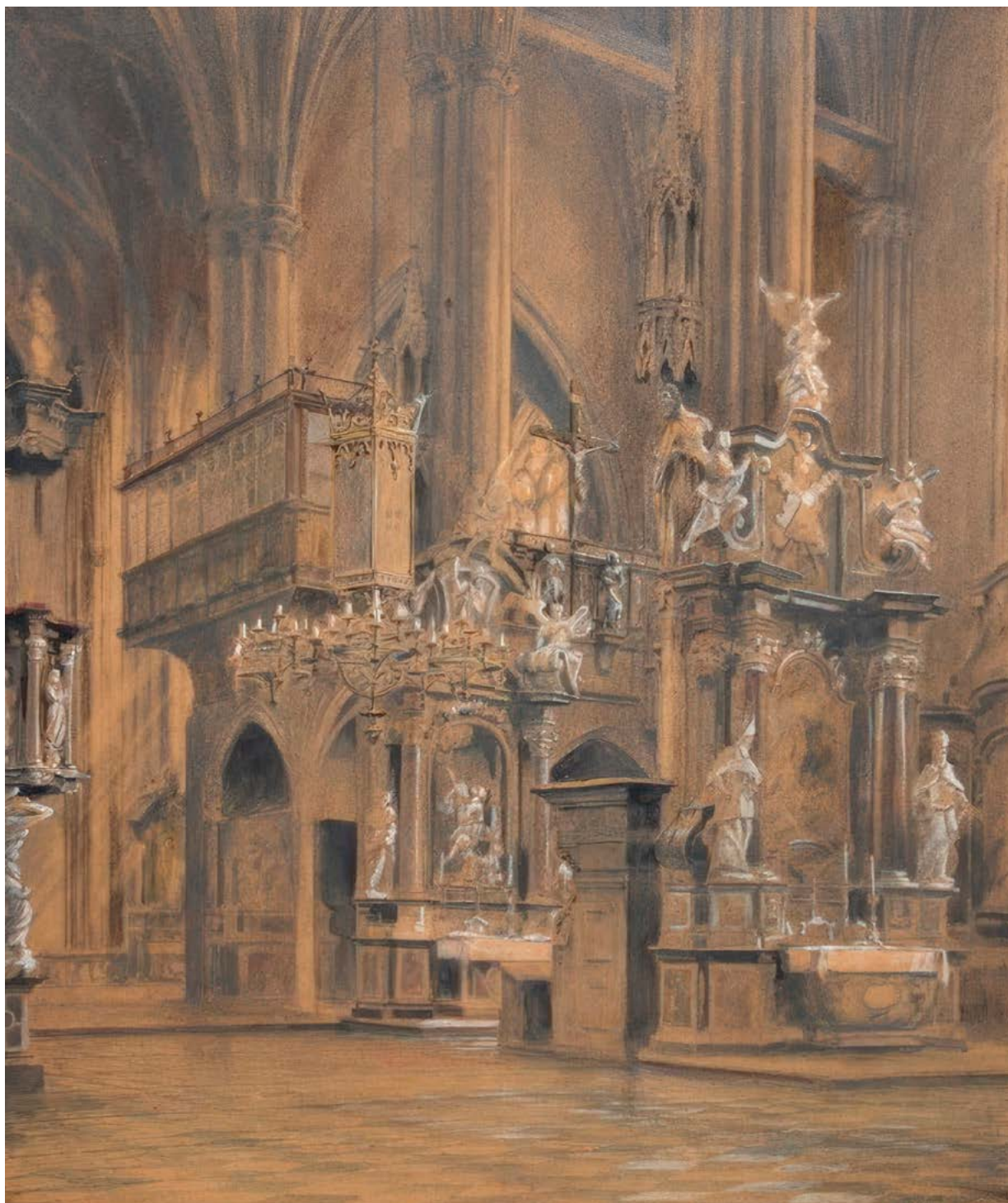
⁴⁶ TKALČIĆ, 1880, 32–33.

⁴⁷ Čime je krovništvo, prema Tkalčićevim riječima, „presječeno

poprieko“. TKALČIĆ, 1880, 32.

⁴⁸ Prikaz je objavljen u: DEANOVIĆ, 1988, 15.

⁴⁹ TKALČIĆ, 1880, 32.

12. Branko Šenoa, *Unutrašnjost katedrale*, 1928. (MUO-025726)
 Branko Šenoa, *Cathedral Interior*, 1928 (MUO-025726)

Neprihvatljivim elementom u gotičkom interijeru Tkalčić smatra i dodatne stupove unutar arkada,⁵⁰ ali svakako treba razumjeti da u 17. stoljeću graditelji nisu vladali umijećem dizanja kasnogotičkih konstrukcija u onoj mjeri kao u 15. stoljeću, te je takvo ojačanje svakako bilo

potrebno. Odgovarajućem oblikovanju s novim šiljastolučnim arkadama nema zamjerke, kao što je nije bilo ni adekvatnom oblikovanju oltarne pregrade, koja u obnovi iz 17. stoljeća zadržava šiljaste lukove.⁵¹

50 TKALČIĆ, 1880, 32.

51 Pregrada u južnom bočnom brodu vidljiva je na fotografiji iz 1880., objavljenoj u: DEANOVIĆ, 1988, 221.

13. Svetište zagrebačke katedrale sa srušenim svodom Hansa Alberthala u potresu 1880. godine (MGZ, Zbirka fotografija zagrebačkih događanja, inv. br. fot-12678, snimka: O. Dasch, 9. studenoga 1880.)
Sanctuary of the Zagreb cathedral with the collapsed vault by Hans Alberthal in the 1880 earthquake (MGZ, Collection of Photographs of Zagreb events, inv. no. fot-12678, O. Dasch, 9 November 1880)

Od arhitektonskih zahvata u 17. stoljeću treba još spomenuti prigradnju pravokutne apside sakristiji, koju je inicirao biskup Martin Borković (biskupovao od 1667. do 1687.).⁵² Dvoetažna nadsvođena sakristija u to je doba bila podijeljena na vanjsku i unutarnju, a ulazi su bili na sjevernoj strani te iz crkve. Njezin tlocrt, djelomično izmijenjen u Bolléovoj obnovi, kad se prigraduje nova

izdužena poligonalna apside istočno i probijaju vrata zapadno, ostao je zabilježen na tlocrtima iz kasnog 18. i sredine 19. stoljeća.

18. stoljeće – oprema interijera i preoblikovanje portala

Tijekom 18. stoljeća nije bilo potrebe za većim arhitektonskim zahvatima na katedrali. Interijer je bio dovršen, a u gradnju sjevernog zvonika, koji teško da bi u doba zrelog i kasnog baroka mogao dobiti fortifikacijska renesansna obilježja adekvatna južnome zvoniku, zagrebački

52 R. HORVAT, 1941, 12; DEANOVIĆ, 1988, 46–47.

14. Stična, cistercijska opatija (fototeka IPU-a, snimka: P. Mofardin, 2025.)
Stična, Cistercian Abbey (IPU Photo Archive, P. Mofardin, 2025)

15. Stična, cistercijska romanička crkva obnovljena 1622. godine (fototeka IPU-a, snimka: P. Mofardin, 2025.)
Stična, Cistercian Romanesque church restored in 1622 (IPU Photo Archive, P. Mofardin, 2025)

se biskupi nisu upuštali. Veće barokne arhitektonske intervencije bilježe se tijekom 18. stoljeća na biskupskoj palači, kojoj dominantni barokni pečat daje biskup Juraj Branjug (biskupovao od 1723. do 1748.).⁵³ Tu intervenciju karakteriziraju nova raskošna pročelja – sjeverno prema katedrali i južno nastalo perforiranjem zidina, te novo stubište, a kasnobarokne prozore u obliku kartuša dobila je u 18. stoljeću i kapela sv. Stjepana.

Umjesto na gradnju, sve snage zagrebačkih biskupa bile su u 18. stoljeću usmjerene na unutarnje opremanje katedrale, koje je sada u cijelosti obilježeno barokom. Novi stil ulazi na visokoj razini u katedralu potkraj 17. stoljeća postavljanjem mramorne propovjedaonice, a do kraja stoljeća katedralu je krasilo 29 oltara. Svojom raskoši osobito su se isticali mramorni oltari, djela etabliranih, mahom sjevernotalijanskih ili venecijanskih kipara, s Francescom Robbom kao najistaknutijim imenom.⁵⁴ Postavom uz gotičke snopaste stupove te uza zidove bočnih brodova, oni su radikalno transformirali gotički interijer kojim je i dalje dominirao Ackermannov drveni krilni oltar u svetištu.

Osim oltara, izvori spominju i nove mramorne portale, primjerice između sakristije i svetišta,⁵⁵ a veliku promjenu interijera, usklađenu s novim mobilijarom, unijela je svakako zamjena starog popločenja od rimske opeke (iskopane u Sisku) popločenjem od crnih i bijelih mramornih

ploča, koje od 1769. do 1774. godine izvode klesari Antonius Frites iz Ljubljane i Franz Pack iz Graza.⁵⁶ Uspješna provedba toga posla potaknula je zasigurno tadašnjega kustosa katedrale, kanonika Antuna Zdenčaja, da te iste, 1774. godine s klesarom Packom sklopi ugovore za još jedan mramorni oltar te za pročelni portal, umetnut u svijetli otvor Vinkovićeve neoromaničkog portala (sl. 7).⁵⁷ Packov portal izveden u crnom mramoru sastojao se od dovratnika s jastučastim kapitelima te valovitoga volutnog zabata ukrašenog anđelom od bijelog mramora i festonima voća, nagovještavajući tako svojim dinamičnim oblikovanjem unutarnju baroknu transformaciju gotičkog interijera. Taj uspjeti pothvat Zdenčaj je opisao u rukopisu koji je objelodanio Andrija Lukinović: „Vrata najveličanstvenija sa stupovima i dovratnicima mramorima svuda ukrašena i s anđelom koji sjedi na vrhu iznad željeznih rešetaka, zlatom i bojama majstorski obojen, s natpisom koji se otvara na čitanje onima koji ulaze u hram ‘Kuća moja kuća je molitve’, podigao je za svotu od oko 1200 forinti majstor Franjo Pack i kustos ove crkve Antun Zdenčaj.”⁵⁸ Osim u vještom oblikovanju

⁵³ Više o tome u: DOBRONIĆ, 1988, 71–75.

⁵⁴ Više o Robbi u: HORVAT-PINTARIĆ, 1961.

⁵⁵ HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 1–102.

⁵⁶ BARIČEVIĆ, 1997, 372. Navedeni podatak o popločenju, koji je objavila Doris Baričević, korigira prije iznesen podatak Rudolfa Horvata da je taj zahvat izveo kanonik Zdenčaj 1791. godine. R. HORVAT, 1941, 12–13. Popločenje iz 1791. spominje se i u kanonskoj vizitaciji iduće godine (vidjeti bilj. 55).

⁵⁷ LUKINOVIĆ, 1989, 55–66; BARIČEVIĆ, 1997, 372–373.

⁵⁸ LUKINOVIĆ, 1989, 55–66. Prijevod teksta na latinskom jeziku objavljen je u: DOBRONIĆ, 1991, 41. Iz toga, osim evidentnih kasnobaroknih obilježja, imamo i pisanu potvrdu da je mramorni okvir vratnica u Vinkovićevu portalu izveden sedamdesetih godina 18.

16. Trebnje, župna gotička crkva sa svodom dovršenim 1645. godine (fototeka IPU-a, snimka: P. Mofardin, 2025.)
Trebnje, Gothic parish church with vault completed in 1645 (IPU Photo Archive, P. Mofardin, 2025)

kasnobaroknog portala, Pack je svoje umijeće iskazao i u arhitektonskoj konstrukciji oltara posvećenog sv. Ivanu Nepomuku, premda je za njegovo dovršenje bio angažiran novi klesar Sebastijan Petruzzi.⁵⁹ Nakon zagrebačkog angažmana, Franz Pack⁶⁰ se očito vratio u Graz, jer njegovo ime nalazimo povezano s izvedbom klesanih elemenata na zvoniku gotičke župne crkve Presvete krvi Kristove (bivše dominikanske crkve), sagrađenom prema projektu Josepha Stengga (1780. /1781.), te u župnoj crkvi *Maria im Elend*, gdje kleše pričesnu ogradu (1793.).⁶¹

Tako uređenu katedralu, prije velikih preinaka koje će donijeti 19. stoljeće, dao je u kanonskoj vizitaciji 1792. godine temeljito opisati biskup Maksimilijan Vrhovac (biskupovao od 1787. do 1827.).⁶² Uz opće podatke o položaju i orijentaciji katedrale te njezinu odnosu prema okolnoj tvrđavi, navode se dimenzije te podatak da u nju stane 14.000 ljudi.⁶³ Opisuje se građa od kamena,

nalič jantarno žute boje te mramorni pod. Opisani su i nabrojeni prozori (njih dvadeset) te četvera vrata – glavna na zapadnom pročelju, druga manja na sjevernoj strani, treća južno, kroz koja se iz biskupske palače preko mosta dolazilo na kor [oltarnu pregradu], te četvrta na sjevernoj strani sakristije za privatno korištenje klera. Za glavni portal vizitator kaže da je veličanstven i dostojan bazilike. Do krovišta prekrivenog crijepom vodilo je pet pristupa, a spominju se i krovni prozori, vidljivi također na starim slikovnim prikazima. Vizitator je opisao i „zvonik ili toranj“, a iz komentara doznajemo da je i dalje bila aktualna ideja o gradnji sjevernog tornja: „Na suprotnoj strani ostavljen je prostor i mjesto za sličan toranj koji bi se izgradio kada za to bude prilika.“ Slijedi opis sakristije, koja je u to doba još bila podijeljena zidom na dva dijela. U vanjsku se sakristiju pristupalo kroz „mramorna vrata“ iz kapele (bočne apside) sv. Ladislava. Taj mramorni portal nije očuvan, no možemo pretpostaviti da je i on, kao i glavni portal, pripadao baroknom razdoblju (vrata su nakon 1880. zazidana, ali su otkriveni njihovi tragovi). Pod je u sakristiji također bio mramorni, a za svod se navodi da je gotički. Cijela katedrala je ocijenjena kao gotička i veličanstvena.

Biskup Vrhovac naručio je 1792. godine kod poznatoga geometra Zagrebačke županije Franje Klobučarića tlocrt katedrale s ucrtanim oltarima.⁶⁴ Uz već spomenute presjeke i prikaz pročelja katedrale Josepha Lipperta i Friedricha von Schmidta, to su dragocjeni dokumenti ne samo za uvid u dominantnu gotičku prostornu organizaciju i raščlambu katedrale, djelomično izmijenjenu u obnovi nakon potresa 1880. godine, nego i u 'baroknu' fazu iz 17./18. stoljeća, potpuno poništenu u spomenutoj Bolléovoj obnovi (sl. 13).⁶⁵

Zagrebački biskupi i Hans Alberthal

Prezentirana građevna povijest gotičke katedrale tijekom 17. i 18. stoljeća rezultat je sinergije znalačkih naručitelja i izvođača. Imajući jasno stajalište o tome što žele obnoviti, ovisno o karakteru zahvata, zagrebački biskupi biraju graditelje, klesare i druge majstore, a najčešće su pozivani oni iz susjedne Kranjske i Štajerske, odnosno iz nasljednih habsburških zemalja na području današnje Slovenije i Austrije. U tom nizu zahvata na održavanju, obnovi i novoj gradnji, veličinom i važnošću izdvajaju se dva zadatka: gradnja jednoga od dvaju planiranih

stoljeća, a ne u 17. stoljeću, kako je naveo Antun Ivandija. IVANDIJA, 1944, 656.

59 Više o Petruzzijevu dovršenju Packova oltara u: BARIČEVIĆ, 1997, 373–376. Oltar je bio smješten uz sjeverni zid bočnog broda, a u Bolléovoj obnovi premješten je u župnu crkvu u Glini, gdje je, zajedno s crkvom, uništen tijekom velikosrpske agresije.

60 Lelja Dobronić navodi da je Franz Pack bio gornjogradske građanin – DOBRONIĆ, 1991, 60, no prema svemu sudeći, riječ je o zabuni (Gradec/Graz), jer se nakon zagrebačkog angažmana Pack vratio u Graz, kako to pokazuju njegova djela u tom gradu (vidjeti bilj. 61).

61 *Dehio Graz*, 1979, 41, 258.

62 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 1–102. Vizitaciju je preveo Ladislav Dobrica za potrebe izrade konzervatorskog elaborata Hrvatskog restauratorskog zavoda: HRZ, MAJER JURIŠIĆ (prir.), 2023.

63 Zbog brojnih oltara, pregrade i opreme, taj je broj smanjen na

deset tisuća.

64 Tlocrt je više puta objavljen, između ostalog i u: DEANOVIĆ, 1988, 83.

65 Restauratorska sondiranja izvedena u sklopu izrade elaborata Hrvatskog restauratorskog zavoda otkrila su samo tragove poništenih zahvata iz 17. i 18. stoljeća, vezane pretežito uz ostatke naliča na zidovima. HRZ, MAJER JURIŠIĆ (prir.), 2023, sv. I i II. O bojama zidova i svodova u katedrali vidjeti također: MAJER JURIŠIĆ, DEAK, KRULIĆ, 2025.

tornjeva te obnova svoda u koru i svetištu, izvedena dva puta nakon dviju havarija. Izborom dvojice zagrebačkih biskupa – Franje Ergelskog, a potom i Martina Bogdana, te je zahvate u dva desetljeća (1628. – 1648.) izveo jedan graditelj – Hans Alberthal iz Trebnja. Premda je zahva-ljujući sačuvanim ugovorima ime toga graditelja odavno poznato, njegov udio u preoblikovanju katedrale bio je različito vrednovan, a njegova osobnost različito tumačena.

U pokušaju razotkrivanja Alberthalova života i djela, stanovita prekretnica i poticaj za daljnja istraživanja bila je hipoteza Đurđice Cvitanović da je obnovitelj zagrebačke katedrale identičan istoimenome graditelju podrijetlom iz Rovereda u Misoxu u Graubündenu (jugoistočna Švicarska),⁶⁶ koji se proslavio arhitektonskim realizacijama u južnoj Njemačkoj, Tirolu i Ugarskoj. Opus spomenutoga Hansa Alberthala čine ponajprije istaknute isusovačke crkve (u Dillingenu, Eichstättu i Innsbrucku), sa sustavom unutarnjih kontrafora (*Wandpfeiler*), ali i tornjevi (crkva u Neuburgu, dvorac Wilibaldsburg).⁶⁷ Karijeru je završio radeći na obnovi burge u Bratislavi, gdje umire 1648. godine.⁶⁸ Iako, međutim, izvori potvrđuju da je i zagrebački Alberthal preminuo iste, 1648. godine,⁶⁹ najnovija arhiv-ska istraživanja Waltera Büchija, uključujući i grafološku analizu potpisa, pokazala su da nije riječ o istoj osobi.⁷⁰

Dok je za Alberthala iz Rovereda poznat gotovo cjelokupni životopis,⁷¹ o Alberthalu iz Trebnja, osim zagrebačkog angažmana, nema mnogo dokumentima potvrđenih podataka, a nepoznato je i mjesto rođenja i školovanja. Pouzdano se zna jedino da je u vrijeme ugovaranja grad-nje zagrebačkog tornja bio građanin Trebnja, gdje je imao i obitelj, koja nastavlja živjeti u istom gradu i nakon njegove smrti.⁷² Iz matičnih knjiga u Trebnju vidljivo je i njegovo srednje ime, Nicolaus, a potpisivao se uglavnom kao h:n [Hans Nicolaus] Alberthall ili Albertholl.⁷³ Može se pretpostaviti da je pripadao istoj sjevernotalijanskoj/švicarskoj graditeljskoj obitelji Albertallija, kao i njegov u Njemačkoj udomaćeni imenjaka, a takvu obiteljsku

17. Trebnje, župna gotička crkva s pročelnim zvonikom (fototeka IPU-a, snimka: P. Mofardin, 2025.)

Trebnje, Gothic parish church with façade bell tower (IPU Photo Archive, P. Mofardin, 2025)

tradiciju potvrđuje i činjenica da je sin Hansa Nicolausa, Johann Baptist, također bio klesar.⁷⁴

U takvim okolnostima postavlja se opravdano pitanje: što je Hans Nicolaus Alberthal radio u Trebnju i čime je zaslužio da bude pozvan obnavljati i graditi jedan od najvažnijih spomenika u regiji. Srednjovjekovno trgovište Trebnje u 17. stoljeću bilo je malo naselje s gotičkom župnom crkvom i renesansnim dvorcem te kao takvo sigurno nije bilo sredina koja bi zahtjevnim arhitektonskim zadacima mogla privući stranoga graditelja da se tu nastani. Nešto je važnije bilo obližnje Novo Mesto, u kojem je car Friedrich III. osnovao kolegijski kaptol (1493.), ali crkva sv. Nikole dominantne je dijelove (masivni pročelni zvonik i poligonalno svetišće s kriptom, prigradene uz brod starije manje crkve) dobila još potkraj 15. stoljeća.⁷⁵ Veliko gradilište u tom dijelu Slovenije u 17. stoljeću bila je jedino cistercijska opatija u Stični (sl. 14). Tijekom prvih dvaju desetljeća provedena je radikalna preobrazba romaničke trobrodne bazilike s transeptom i tornjem nad križištem, koja dobiva bačvasti svod sa susvodnicama (sl. 15), a svod istoga tipa izveden je i u refektoriju opatije.⁷⁶ O Alberthalovoj povezanosti sa Stičnom govore i pisani izvori, osobito

66 CVITANOVIĆ, 1984, 63–71. To mišljenje zastupala je prije nje i Andela Horvat. A. HORVAT, 1975, 120, a dijelom je bilo prihvaćeno i u kasnijoj stručnoj literaturi.

67 Više o Hansu Alberthalu i južnonjemačkim ranobaroknim crkvama u: SCHÜTZ, 2000, 155 i SAUTER, 2004, 70–71.

68 O godini smrti vidjeti: BÜCHI, 2022, 25 prema FIDLER, 1997, 233. Burg je obnavljao prema narudžbi kapetana kaštela, a poslije i ugarskoga palatina Pála Pálffyja.

69 CVITANOVIĆ, 1984, 66.

70 BÜCHI, 2022, 25–40.

71 Više o obitelji Albertalli u: PFISTER, 2016, <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/022200/2021-10-12/> (pristupljeno 5. 1. 2025.). Usporediti također: KESSLER, 1945–1949, 3–154.

72 O supruzi Mariji te kćerki Justini i sinu Johannu Baptistu, vidjeti: BÜCHI, 2022, 31–32. Iz korespondencije zagrebačkih biskupa i Alberthalove udovice vidljivo je da je do kraja života živio u Trebnju.

73 BÜCHI, 2022, 36.

74 Podatke o Johannu Baptistu Alberthalu vidjeti u: BÜCHI, 2022, 36.

75 Više o crkvi u: PESKAR, 1995, 105–106.

76 Više o stiškoj opatiji u: ŠUMI, 1969, 22 i MLINARIČ, 1995.

korespondencija između Zagrebačke biskupije i opatije.⁷⁷ Štoviše, činjenica da je 1622. godine bila završena obnova opatijske crkve, dopušta pretpostavku da je upravo rad na njezinu golemom svodu velikog raspona bio Alberthalu referencija za angažman na obnovi svoda svetišta zagrebačke katedrale, oštećenog 1624. godine, bez obzira na to što je u jednom slučaju bila riječ o gradnji suvremenog svoda, a u drugom o rekonstrukciji staroga. Je li istodobno sa Stičnom Alberthal mogao obnavljati i brod crkve sv. Nikole u Novom Mestu, koji oko 1621. godine dobiva bačvasti svod nošen unutarnjim kontraforima, ostaje pitanje na koje bi odgovor mogla dati ponajprije arhivska istraživanja.

U svakom slučaju, do sada nerazmatrana okolnost da se Alberthal prvi put javlja u Zagrebu još 1628. radi obnove svoda, a ne 1633. godine radi gradnje tornja, otvara mogućnost zaključku da je biskup Franjo Ergelski imao priliku izravno se uvjeriti u kvalitetu njegova rada prije negoli mu je povjerio gradnju tornja. Štoviše, tijekom gradnje tornja, odnosno u vremenu njegova dovršenja, zahvaljujući očito svojim rezultatima u Zagrebu, Hans Nicolaus Alberthal biva angažiran kao graditelj na Hrvatskoj vojnoj granici (*Krabatische Graenitz*), kako to doznajemo iz dodatnog ugovora za dovršenje tornja, sklopljenog 15. listopada 1641. godine.⁷⁸ Je li možda bila riječ o kaptolskim i biskupskim posjedima na granici (Dubrava, Čazma, Sisak i dr.), ostaje otvoreno, no ubrzo, gradnjom kupole tornja 1643./1644. godine završava ta faza njegova zagrebačkog angažmana, a sve upućuje na to da je u to vrijeme Alberthal dobio novi posao upravo u gradu u kojem je živio.

Tadašnji opat Stične Janez Weinzirl (opat od 1644. do 1660.) dao je u Trebnju, gdje je prije bio župnik,⁷⁹ nadsvoditi trobrodni dvoranski prostor gotičke župne crkve Uznesenja Marijina križno-rebrastim svodom, dovršenim prema uklesanom natpisu na trijumfalnom luku 1645. godine (**sl. 16**).⁸⁰ Svodovi se oslanjaju na zatečene kamene stupove poligonalnog presjeka i šiljastolučne arkade između brodova, ali rebra nisu bila izvedena u kamenu nego u žbuci, oponašajući bojom kamen. Nema pisane potvrde da je navedeni svod izveo Alberthal, ali uzimajući u obzir činjenicu da je graditelj nastanjen u Trebnju, s iskustvom gradnje rebrastog svoda u zagrebačkoj katedrali, upravo u to vrijeme bio slobodan od obveza u Zagrebu, logično se nameće zaključak da mu je

povjeren rad u mjestu boravka.⁸¹ Izneseno je to uvjerljivije zato što je naručitelj bio povezan sa Stičnom, čiji je Alberthal, prema mišljenju pojedinih slovenskih istraživača,⁸² bio podanik. Ne isključujući mogućnost da je tip svoda odabrao naručitelj, modificirani gotički svod usklađen s interijerom crkve mogao bi biti upravo Alberthalov izbor, inspiriran svetištem katedrale. Budući da tu nije bila riječ o rekonstrukciji, nego o zahvatu koji je trebalo uskladiti sa zatečenim oblikovnim elementima, nije bilo potrebe, kao u Zagrebu, rebra klesati u kamenu. Slične profilacije u žbuci naglašavaju i svodove u okolnim crkvama – u crkvi Majke Božje u Slapah pri Klevevžu (1622. – 1628.), crkvi sv. Mihaela u Malom Gabru, ali i bačvasti svod sa susvodnicama u brodu kaptolske crkve sv. Nikole u Novom Mestu.⁸³

Već je iste, 1645. godine, kao što je poznato, Alberthal ponovno pozvan u Zagreb radi obnove kora katedrale, a iz ugovora je vidljiv napredak u statusu jer se navodi kao „plemeniti gospodin majstor Johann Alberthall, klesar, graditelj i arhitekt“ – *Nobilem D^{num} Magistrum Joannem Alberthall, Lapidam, Murarium, & Architectum*.⁸⁴ U studenome 1648. godine karijeru i život završava padom sa skele katedrale,⁸⁵ koju je još jedanput bio uspješno obnovio.

I na kraju kako valorizirati udio Hansa Alberthala u cjelokupnoj obnovi i dovršenju zagrebačke katedrale koju su tijekom 17. i 18. stoljeća, kao i prije, vodili zagrebački biskupi? Iako su zastoji u gradnji katedrale tijekom ‘ratnog’ 16. stoljeća, kao i oštećenja u fatalnim nepogodama tekućega ranobaroknog razdoblja (udar groma 1624. i požar 1645.) otvorili priliku baroknoj intervenciji, odlukom zagrebačkih biskupa ta prilika nije bila iskorištena.⁸⁶ Naprotiv, uz nužne popravke, vođene težnjom očuvanja memorije, i daljnje arhitektonsko dovršavanje toga velebnog, povijesno slojevitog sklopa izvodi se u 17. stoljeću oblikovnim elementima izabranima iz stilskog repertoara starijih razdoblja. Razlike u izboru jednog stila – gotičkog za uređenje unutarnjeg prostora, a drugoga – renesansnog za izgradnju tornja, imale su korijene u srednjoeuropskoj kulturi, gdje usporedno uz uvođenje baroknih prostornih inovacija iz ishodišta u Italiji, tijekom 17. stoljeća traju i gotika i renesansa. Takav izbor dvaju različitih stilova bio je ujedno primjeren samoj katedrali, s dovršenim gotičkim interijerom na jednoj strani, te

77 CVITANOVIĆ, 1984, 64.

78 Prema ugovoru, Alberthal je bio „Paumeister der Krabtsch Vnd wehr Grantzen“. HR-NAZG, ACA, Arhiv zagrebačkog Kaptola, fasc. 10, Nr. 33. Ugovor je naveden u: CVITANOVIĆ, 1984, 71 i BÜCHI, 2022, 31.

79 MLINARIČ, 1995, 553–554.

80 CVITANOVIĆ, 1984, 64; PAHOR, 2006, 248–249. Natpis glasi: IOAN WAINZERLE ABBAS SITI: HOS FORNICES. 1645 F.F. Crkva je prije imala ravan strop, nošen stupovima, kako to svjedoče tragovi u potkrovlju.

81 Mogućnost da je Alberthal izveo svod župne crkve u Trebnju navode: CVITANOVIĆ, 1984, 64 i RESMAN, 2003.

82 PAHOR, 2006, 248–249. Usporediti također: RESMAN, 2013, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi126696/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (pristupljeno 5. 1. 2025.). U dosadašnjoj literaturi iznesena je i pretpostavka da je biskup Franjo Ergelski angažirao Alberthala na preporuku opata Stične. BÜCHI, 2022, 37.

83 PAHOR, 2006, 92.

84 BÜCHI, 2022, 37.

85 CVITANOVIĆ, 1984, 66.

86 HORVAT-LEVAJ, 2015, 77–78.

nedovršenom gotičkom vanjštinom, obuhvaćenom renesansnom tvrđavom, na drugoj strani.

Istodobnu primjenu različitih stilova u zahvatima na zagrebačkoj katedrali tijekom 17. stoljeća prepoznali su naravno i stariji istraživači toga kompleksnog spomenika. Ana Deanović ističe da „gotovo sve obnove koje su se zbivale u 17. stoljeću sadrže snažan emocionalni povod, određenu viziju izgubljenoga i onoga što se želi uspostaviti“.⁸⁷ Anđela Horvat je, pak, umjesto uvriježenog tumačenja primjene starijih stilova kao kašnjenja provincijske sredine, u svojoj antologijskoj studiji *Između gotike i baroka* (1975.) među prvim učini metodološki iskorak u vrednovanju takvih pojava.⁸⁸ Njezine prosudbe aktualne su i danas, a posebno za zagrebačku katedralu vrijedi zaključak da je „kod naručitelja umjetničkih ostvarenja registar u 17. stoljeću tako širok da se može govoriti o paralelizmu stilova, jer istovremeno jednakopravno žive različiti stilski smjerovi, koji se na posebni način katkada susreću i isprepleću i na jednom objektu“.⁸⁹ Vezano uz obnovu svoda katedrale, dodaje: „Iz navedenog primjera možemo razabrati da je on [Alberthal] zapravo postupao kao restaurator, koji kasnogotičke oblike primjenjuje u srednjovjekovnom prostoru.“⁹⁰

Da je prvi zahvat iz 17. stoljeća na katedrali – obnova zvjezdastog svoda svetišta od 1628. do 1630. godine bio „restauriranje zatečenog stanja“, zaslužan je bez sumnje ponajprije biskup Franjo Ergelski, koji je istodobno svetišće oplemenio monumentalnim Ackermannovim oltarom gotičkoga krilnog tipa. Kad se 1647. godine trebao obnoviti i srušeni mrežasti svod iznad kora, biskupu Martinu Bogdanu praktički nije preostalo drugo nego iznova sagraditi svod kao kasnogotički mrežasti. Ako zamislimo da bi očekivana modernija alternativa bio bačvasti svod sa susvodnicama, poput Stične, odakle prema svemu sudeći dolazi Alberthal, ali i netom dovršene ranobarokne crkve sv. Katarine na zagrebačkom Gradecu (1620. – 1632.), ne možemo odluke dvojice biskupa ocijeniti drukčije nego kao krajnje ispravne, a angažiranoga graditelja dovoljno fleksibilnim i sposobnim da im se prilagodi. Takav pristup u to vrijeme, uostalom, nije bio izolirana pojava. O tome svjedoče brojni primjeri diljem srednje Europe,⁹¹ uklju-

čivo i djela tradicionalnih „širitelja baroka“ – isusovaca,⁹² ali i poznati slučaj produženja pavlinske crkve u Lepoglavi i natkrivanja dograđenog dijela mrežastim svodom (1663. – 1676.),⁹³ nastalog možda i pod utjecajem katedrale. Kako je već spomenuto, obnovitelj kasnogotičkih svodova zagrebačke katedrale – Hans Nicolaus Alberthal mogao je taj model primijeniti i u drugim sredinama, prije svega u već spomenutoj gotičkoj župnoj crkvi u Trebnju.

Za razliku od navedenog ‘okretanja’ starijem stilskom repertoaru gotike, gradnju renesansnog tornja tridesetih godina 17. stoljeća u osnovi ne bi trebalo ni gledati kao primjenu starijeg stila. Masivni tornjevi raščlanjeni vijencima na jednolike etaže rastvorene biforama karakteristični su na srednjoeuropskom području ne samo za 16. stoljeće nego i za velik dio 17. stoljeća. U tom kontekstu specifičnu skupinu čine visoki kvadratični, biforama rastvoreni zvonici, zaključeni polukružnim kapama – kupolama, u Njemačkoj zvanim *velškim* kapama.⁹⁴ Alberthalov projekt zagrebačkog tornja svjedoči o njegovoj upućenosti u navedeni trend, premda je područje s kojeg dolazi karakterizirala od gotičkog razdoblja primjenjivana inačica masivnih tornjeva, s donjim dijelom kvadratnog, a gornjim osmerokutnog tlocrta (zvonik župne crkve u Trebnju, zvonik kaptolske crkve u Novom Mestu i dr.) (sl. 17). No u izvedbi zagrebačkog tornja dolazi do gotizirajućih otklona u silueti koja se prema vrhu sužuje te u rastvaranju koje se idući u visinu povećava. I dok je povećavanje rastvaranja, uz kombinirano korištenje šiljastolučnih i polukružnih monofora i bifora opće mjesto, ‘gotičko’ sužavanje renesansnoga masivnog tornja idući u visinu, razmjerno je rijetka pojava. Naime, takav način oblikovanja karakterističan je za bogato raščlanjene i dekorirane gotičke tornjeve, a u slučajevima poput zagrebačkog tornja, lišenih gotičke raščlambe, nalazimo ih samo iznimno.⁹⁵ Sužavanje zvonika župne crkve u obližnjem Brdovcu, dovršenog u drugoj polovici 17. stoljeća,⁹⁶ bez sumnje je izvedeno pod utjecajem tornja katedrale. Tu izmjenu suvremenog Alberthalova projekta tijekom gradnje ne možemo tumačiti drukčije nego željom naručitelja koji je Alberthala i izabrao – biskupa Franje Ergelskog. Sam završetak tornja, odnosno gradnja njegove kupole, ostvarena u vrijeme biskupa Martina Bogdana, izvedena je u čistim renesansnim oblicima te je kao takva bila inspirativna za zvonike Zagrebačke biskupije u doba klasicizma.⁹⁷

87 DEANOVIĆ, 1988, 76.

88 O terminu pluralizam stilova vidjeti: BOTICA, 2004, 114–125 i ondje citiranu stranu literaturu. Prema Dubravki Botici, teze Anđele Horvat bile su napredne i u širem srednjoeuropskom kontekstu za doba u kojem su nastale. BOTICA, 2011, 146.

89 A. HORVAT, 1975.

90 A. HORVAT, 1975, 120. Iste zaključke iznosi i u prvoj sintezi barokne umjetnosti *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*: „U ovom slučaju radi se zapravo o restauratorskom zahvatu unutar gotičke arhitekture.“ A. HORVAT, 1982, 22.

91 WAGNER-RIEGER, 1965, 175–224; PAHOR, 2006; BOTICA 2004, 114–125 i ondje citirana strana literatura.

92 DA COSTA KAUFMANN, 1995, 222.

93 A. HORVAT, 1982, 23–25.

94 CVITANOVIĆ, 1984, 67. Usporediti također: HOLZSCHUH-HOER, VANCSA, 2003, 265–300 i LORENZ, 1999, 219–302.

95 Primjerice toranj župne crkve u Raunam am Inn, 1492. BRUCHER, 2003, 213.

96 O crkvi u Brdovcu vidjeti: JAKAŠA BORIĆ, OŽANIĆ, 2020, 109–132.

97 Kako je to zamijetila još Anđela Horvat, a Dubravka Botica ponovila u svojem radu. BOTICA, 2001, 199–208.

U kontekstu navedenih zahvata valja sagledati i portal biskupa Vinkovića, koji se gradio istovremeno s tornjem. Naime, očekivano bi bilo da je i radikalna obnova zatečenoga gotičkog portala bila usklađena s izgledom tornja, te kao takva povjerena Hansu Alberthalu. No odabir romaničkog portala kao uzora očito je bio vođen jakim osobnom motivacijom naručitelja, kojoj možda Alberthal nije želio udovoljiti. Arhaičnost portala, veća od očekivane, mogla je biti razlog što je to jedini element vanjštine katedrale koji je naknadno bio obilježen kasnobaroknim dinamičnim oblicima. Umetnuti kasnobarokni unutarnji okvir djelo

je još jednog autora – Franza Packa, u trag čijeg opusa možemo ući, kao i u slučaju Hansa Alberthala, na širem području (Graz i okolica).

Zaključno, restauriranju gotičke katedrale u 17. stoljeću uz katedrali prilagođen gotizirajući akcent renesansnog zvonika, te njezina unutarnja barokna transformacija tijekom 18. stoljeća, s profinjenim kasnobaroknim akcentom na pročelju, svjedoče o visokoj svijesti zagrebačkih biskupa o vrijednosti gotičke katedrale, koji su primjereno zahvatima znali odabrati i odgovarajuće majstore. ■

Izvori

NAZG

HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 1–102.

HR-NAZG, ACA, Arhiv zagrebačkog Kaptola, fasc. 10, Nr. 33.

HRZ

HRZ, MAJER JURIŠIĆ KRASANKA (prir.), Zagreb, Kaptol, Katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije i sv. Stjepana i Ladislava, konzervatorski elaborat, Zagreb, 2023., I–IV

Literatura

BARIČEVIĆ DORIS, Glavni oltar zagrebačke katedrale iz 1632. godine, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, 10–11 (1967.–1968.), 99–116

BARIČEVIĆ DORIS, Oltari Sebastijana Petruzzija u zagrebačkoj katedrali, *Tkalčić: godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije*, 1 (1997.), 371–400

BOTICA DUBRAVKA, Zvonici građeni po uzoru na stari zvonik zagrebačke katedrale, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 25 (2001.), 199–208

BOTICA DUBRAVKA, Gotika u baroku. Problemi stila u arhitekturi 17. stoljeća na izabranim primjerima, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 28 (2004.), 114–125

BOTICA DUBRAVKA, Današnje čitanje teza Anđele Horvat. Arhitektura 17. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj između gotike i baroka, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, 54 (2011.), 143–150

BRUCHER GÜNTER, Architektur von 1430 bis um 1530, u: *Spätmittelalter und Renaissance*, Geschichte der bildenden Kunst in Österreich 3, ur. Artur Rosenauer, München, 2003., 195–264

BÜCHI WALTER, Hans Alberthal, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 46 (2022.), 25–40

CVITANOVIĆ ĐURĐICA, Graditelj Hans Alberthal, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 8 (1984.), 63–71

DA COSTA KAUFMANN THOMAS, *Court, Cloister & City. The Art and Culture of Central Europe 1450 – 1800*, London, 1995.

DEANOVIĆ ANA, Zagrebačka katedrala (od XI. do sredine XIX. stoljeća), u: Ana Deanović, Željka Čorak, *Zagrebačka katedrala*, Zagreb, 1988., 7–90

Dehio Graz. Die Kunstdenkmäler Österreichs, Wien, 1979.

DOBRONIĆ LELJA, *Zagrebačka biskupska tvrđa*, Zagreb, 1988.

DOBRONIĆ LELJA, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Zagreb, 1991.

FIDLER PETR, I Magistri Grigioni in Österreich und im Konigreich Ungarn, u: Michael Kuhlenthal, *Graubundner Baumeister und Stukkateure*, Locarno, 1997.

HOLZSCHUH-HOER RENATE, VANCSEA ECKART, Architektur der Renaissance, u: *Spätmittelalter und Renaissance*, Geschichte der bildenden Kunst in Österreich 3, ur. Artur Rosenauer, München, 2003., 265–300

HORVAT ANĐELA, *Između gotike i baroka*, Zagreb, 1975.

HORVAT ANĐELA, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, u: Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982., 3–381

HORVAT RUDOLF, *Prvostolna crkva u Zagrebu*, Zagreb, 1941.

HORVAT ZORISLAV, Izgradnja lađe zagrebačke katedrale, *Peristil*, 23 (1980.), 67–98

HORVAT-LEVAJ KATARINA, *Barokna arhitektura*, Povijest umjetnosti u Hrvatskoj, Zagreb, 2015.

HORVAT-PINTARIĆ VERA, *Francesco Robba*, Zagreb, 1961.

IVANDIJA ANTUN, Vinkovićev portal zagrebačke stolne crkve, u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, I. dio, Zagreb, 1944., 635–672

JAKAŠA BORIĆ VIKI, OŽANIĆ MARTINA, Župna crkva sv. Vida s kapelom sv. Barbare u Brdovcu – novi prilozi poznavanju povijesti izgradnje i štukodekoracije, *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, 11 (2020.), 109–132

KESSLER DANIEL, Der Dillinger Baumeister Hans Alberthal, *Jahrbuch des Historischen Vereines Dillingen*, 51 (1945.–1949.), 3–154

KUKULJEVIĆ SAKCINSKI IVAN, *Prvostolna crkva zagrebačka*, Zagreb, 1856.

LORENZ HELLMUT, Architektur, u: *Barock*, Geschichte der bildenden Kunst in Österreich 4, (ur.) Hellmut Lorenz, München, 1999., 219–302

LUKINOVIĆ ANDRIJA, Četiri računa zagrebačke katedrale, *Croatica Christiana periodica*, Vol. 9, No. 16 (1985.), 119–149

LUKINOVIĆ ANDRIJA, Antun Zdenčaj, nepoznati historiograf Zagrebačke biskupije, *Croatica Christiana periodica*, 23 (1989.), 55–66

MAJER JURIŠIĆ KRASANKA, DEAK MATIJA, KRULIĆ KRISTINA, Boje na zidovima i svodovima zagrebačke katedrale: doprinos poznavanju uređenja kroz stoljeća, *Preplet starog*

i novog: ususret obnovi zagrebačke katedrale. Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda, 16 (2025.), 261–285
 MARUŠIĆ MATKO, Povijest izgradnje zagrebačke katedrale do početka 16. stoljeća – kratki pregled dosadašnjih spoznaja, *Preplet starog i novog: ususret obnovi zagrebačke katedrale. Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, 16 (2025.), 91–102

MLINARIČ JOŽE, *Stiška opatija. 1136 – 1784*, Novo Mesto, 1995.

PAHOR DAŠA, *Tradicija gotike v arhitekturi 16. in 17. stoletja na Slovenskem*, doktorska disertacija, Sveučilište u Ljubljani, Ljubljana, 2006.

PESKAR ROBERT, Arhitektura pozne gotike na Dolenjskem, u: *Gotika v Sloveniji*, (ur.) Janez Hofer, Ljubljana, 1995., 105–106

PFISTER MAX, Giovanni Albertalli, u: *Historisches Lexikon der Schweiz*, 2016. (mrežno izdanje)

RESMAN BLAŽ, Alberthal, Ivan, u: *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. (mrežno izdanje)

SAUTER MARION, *Die Oberdeutschen Jesuitenkirchen (1550–1650). Bauten, Kontext und Bautypologie*, Petersberg, 2004.

SCHÜTZ BERNHARDT, *Die kirchliche Barockarchitektur in Bayern und Oberschwaben 1580–1780*, München, 2000.

ŠUMI NACE, *Arhitektura XVII. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana, 1969.

TKALČIĆ IVAN KRSTITELJ, *Prvostolna crkva Zagrebačka nekad i sada*, Zagreb, 1880.

WAGNER-RIEGER RENATE, Die Baukunst des 16. und 17. Jahrhunderts in Österreich. Ein Forschungsbericht, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 20 (1965.), 175–224

WEISS KARL, *Der Dom zu Agram*, Wien, 1860.

ACA – Acta Capituli Antiqua

HRZ – Hrvatski restauratorski zavod / Croatian Conservation Institute

IPU – Institut za povijest umjetnosti / Institute of Art History

KV – Kanonska vizitacija (Visitatio Canonica)

MGZ – Muzej grada Zagreba / Zagreb City Museum

MUO – Muzej za umjetnosti i obrt / Museum of Arts and Crafts

NAZG – Nadbiskupijski arhiv Zagreb / Archdiocesan Archives in Zagreb

NSK – Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu / National and University Library in Zagreb

RZK – Riznica zagrebačke katedrale / Zagreb Cathedral Treasury

Summary

Katarina Horvat-Levaj

ZAGREB CATHEDRAL IN THE 17TH AND 18TH CENTURIES — BISHOPS AS PATRONS, AND HANS ALBERTHAL AS BUILDER AND RESTORER

At the beginning of the 17th century, the cathedral in Zagreb was a three-nave, three-apse Gothic structure featuring a ribbed, net and stellar vault in the choir and sanctuary, and a hall-like nave with a cross-ribbed vault. The grandness of the building was further enhanced by a surrounding Renaissance fortress with round towers. The only significant architectural element left incomplete was the cathedral's towers, which had been built only to the height of the façade.

A new era, as had happened many times before, was marked by an unfortunate event: lightning struck the roof in 1624 and damaged, among other things, the vault of the sanctuary. Bishop Franjo Ergeljski decided to restore the vault in its existing Late Gothic form, and documents reveal that the work was carried out by master builder Alberthal. This was Hans Nicolaus Alberthal of Trebnje, in Carniola, whom the bishop later entrusted with the construction of the southern tower. One particularly valuable document is the builder's statement of 1633 that includes a description of the work and an accompanying blueprint. According to the plan, the bell tower was to be built as a Renaissance structure with cordon cornices featuring biforas and topped with a dome. The construction, with some interruptions, lasted almost ten years. On the

basis of records and photographs, we know that the bell tower (which was rebuilt in the Gothic style after the 1880 earthquake) was built according to this plan. However, the finished tower differs from Alberthal's design in that its openings increase in size towards the top, and its silhouette narrows as it rises – elements that are Gothic deviations from the Renaissance project and can be attributed to the preferences of the patrons.

The construction of the southern tower prompted a renovation of the cathedral's façade. In 1640, Bishop Benedikt Vinković commissioned a new main portal, drawing inspiration from an even older model: the Romanesque portal of the Cistercian church in Ják, where he had previously served as abbot. However, the cathedral façade remained unfinished (lacking a second tower and gable), likely due to the great fire of 1645, which damaged the cathedral choir. Bishop Martin Bogdan re-hired Alberthal, instructing him to rebuild the vault "in its original form" as a Late Gothic net vault. This vault collapsed in the 1880 earthquake, but its appearance was preserved in old drawings.

During the 18th century, there was no need for major architectural intervention on the cathedral, so the bishops focused on furnishing the interior with lavish Baroque

marble altars. One of the sculptors, Franz Pack of Graz, created a Late Baroque marble frame within the façade portal in 1774.

Among the various restoration and construction efforts on the Gothic cathedral during the Baroque period, the most significant projects were the construction of one of the two planned towers and the restoration of the choir and sanctuary vault, undertaken in two phases. Chosen by Zagreb bishops, the work was carried out over two decades by Hans Alberthal of Trebnje. The fact that the builder of the Zagreb cathedral tower shared a name with the renowned architect from Roveredo in Misox, Graubünden, who gained fame for architectural projects in southern Germany, Tyrol and Bratislava, led some scholars to conclude that they were the same person. Recent research, including graphological signature analyses, has shown that this is not the case. Further research has allowed for a more precise reconstruction of Alberthal of Trebnje's life and work, from his involvement in the restoration of the Cistercian church in Stična and possibly the collegiate church in Novo Mesto (around 1620), through his work on the vault of the Zagreb cathedral and the installation of the main altar (1628–1632), followed by the first phase

of building of the cathedral tower (1633–1641), to his engagement on the Croatian border (1641), completion of the cathedral tower (1641–1644), construction of the vault in the parish church in Trebnje (1644–1645), and finally the restoration of the choir of the Zagreb cathedral and reconstruction of the vault (1645–1648).

Finally, the question arises of how to evaluate the Baroque phase of the Zagreb cathedral without an actual Baroque transformation. Although damage from catastrophic events provided an opportunity for Baroque intervention, this opportunity was not taken. Instead, necessary repairs were carried out with a focus on preserving the existing condition, and further architectural completion of this grand, historically layered complex was executed using stylistic elements selected from older periods. The choice of different styles – Gothic for the interior and Renaissance for the tower – can be traced to Central European culture, where Gothic and Renaissance elements continued to be used throughout the 17th century even as Baroque spatial innovations spread from Italy.

KEYWORDS: Zagreb, cathedral, bishops, Hans Alberthal, tower, vault, Gothic, Renaissance, Baroque